

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2012. Цей переклад було замовлено за підтримки Трестового фонду з прав людини Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Переклад не є обов'язковим для Суду. Для додаткової інформації дивіться повний текст копірайту наприкінці цього документа.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

Інформаційна нота про практику Суду № 147

Грудень, 2011

Фіногенов (*Finogenov*) та Інші п. Росії - 18299/03

Рішення 20.12.2011 [Секція I]

Стаття 2

Позитивні обов'язки

Стаття 2-1

Ефективне розслідування

Недостатньо ретельна підготовка операції по звільненню заручників та відсутність ефективного розслідування : *порушення*

Стаття 2-2

Застосування сили

Загибель заручників внаслідок потенційно смертельного газу, застосованого з метою знешкодити захопників заручників : *відсутність порушення*

Факти – Увечері 23 жовтня 2002 року, група озброєних терористів чеченського сепаратистського руху захопила близько 900 осіб заручників у московському театрі « Дубровка ». Заявниками є колишні заручники або родичі тих захоплених у заручники осіб, які загинули в ході операцій по звільненню. Заручники постійно перебували під загрозою застосування зброї. Театр був у облозі. Терористи вимагали негайного виводу російських військ із Чеченської республіки. Велися переговори. Значну кількість заручників було розстріляно. У цей час, офіційні особи створили « кризовий осередок » під командуванням Федеральної Служби Безпеки, якій було доручено розробити операцію по звільненню. Вранці 26 жовтня 2002 року, російські озброєні сили розповсюдили невідомий нарктичний газ у приміщенні головної сцени, через вентиляційну систему будівлі. Через кілька хвилин, коли майже всі терористи знепритомніли, бригада спеціального реагування приступом захопила

будівлю, та заподіяла смерть більшості терористів. Заручників було евакуйовано з приміщення і направлено до різних лікарень на машинах швидкої допомоги та в міських автобусах. Проте близько 125 заручників загинули на місці, під час перевезення, або в лікарні. Хоча, після цих подій, було відкрите розслідування стосовно планування і проведення операції по звільненню, згодом було вирішено це розслідування не проводити. Цивільні позови про відшкодування шкоди, у тому числі моральної, не були задоволені.

Право – Стаття 2

а) *Застосування* – Загибель значної кількості заручників офіційно було пояснено тим фактом, що жертви були знесилені через осаду або страждали від істотних паталогій. Висновок офіційної експертизи констатував відсутність « прямого причинного зв'язку » між фактом загибелі та застосуванням газу, який було визнано лише одним із інших числених факторів. Суд не погоджується із цим висновком. Суд вважає несумісним із здоровим глуздом, твердження про те, що 125 осіб, різного віку та різної фізичної статури, загинули майже одночасно, в одному місці, внаслідок різних хвороб, на які вони до того страждали. Так само, загибель заручників не можна пояснити тими умовами, у яких ці особи утримувалися впродовж трьох днів, оскільки під час цього утримання жоден із заручників не загинув, незважаючи на тривале позбавлення води і їжі, у поєднанні із стресом. Уряд визнає, що неможливо було передбачити ефект дії газу, як і неможливо було уникнути певних втрат, що дає можливість припустити, що газ був небезпечним. Навіть якщо намір спричинити смерть терористів або заручників відсутнім був, газ був небезпечний і потенційно смертельний для ослабленої особи. Отже, можна із певністю припустити, що саме газ був причиною загибелі значної кількості жертв. Таким чином, справа підлягає розгляду у світлі статті 2.

б) По Суті

i. *Застосування сили* : заявники стверджували, що звільнення заручників могло б бути проведене мирним шляхом, і ніхто не загинув би, якби офіційні особи продовжили переговори. Тим не менш, Суд констатує, що ситуація постає як надзвичайно небезпечна : ретельно озброєні терористи, цілком охоплені своїми ідеями, захоплюють заручників і висувають нездійснені вимоги. Переговори, які велися з перших днів, не приносили істотних результатів. Становище заручників ставало все більш занепрікйливим. Отже, існував реальний, серйозний та терміновий ризик людських втрат, і офіційні особи мали усі підстави вважати, що неможливо уникнути силового втручання. Таким чином, рішення про переривання переговорів і захоплення будівлі не суперечать гарантіям, встановленим статтею 2.

ii. *Застосування газу* : якщо національне право дозволяє застосовувати зброю, спеціалізоване приладдя та інші засоби проти терористів, ці правові положення не вказують типу зброї і засобів, які може бути застосовано, або обставин, за яких таке застосування може бути дозволеним. Разом з тим, загальне враження від правових положень не означає, що було автоматично порушено статтю 2, зокрема коли йдеться про цілком непередбачувану і виключну ситуацію, як у даній справі, яка вимагала відповідного реагування. Якщо газ був небезпечним і потенційно смертельним, його застосування саме по собі не викриває свідомого наміру вбити. Також не можна було б стверджувати, що газ було застосовано недбало. Адже рішення застосувати газ давало шанс на виживання заручникам, які перебували у повній залежності від успішності подальшої операції по звільненню. Як показали

факти, газ здійснив бажану дію на терористів, оскільки вони знепритомніли, що полегшило звільнення заручників і зменшувало погрозу вибуху.

Висновок : відсутність порушення (одноголосно).

iii. *Планування та проведення операції по звільненню* : Суду належить також дослідити, чи було операцію по звільненню сплановано і проведено із дотриманням позитивних обов'язків, які покладаються на державу відповідно до статті 2, зокрема чи вжили офіційні особи усіх застережних заходів, які слід було вжити, щоб мінімізувати ефект дії газу на заручників, провести їх швидку евакуацію і надати їм необхідну медичну допомогу.

Операція по звільненню не була раптовою, оскільки офіційні особи мали близько двох днів на роздуми і спеціальну підготовку. Деякі підготовчі заходи було здійснено : було задіяно сотні лікарів, рятувальників та інший персонал, приймальну можливість лікарень збільшено, машини швидкої допомоги було попереджено про можливу необхідність масової евакуації. І все ж, первинний план евакуації містив значні недоліки з різних точок зору : уявляється, що нічого не було зроблено з метою централізованого керування роботи задіяних служб ; була відсутня інструкція щодо способу обміну інформації між різними рятувальними службами про жертви та їх стан (внаслідок цього деякі заручники одержали перебільшену дозу протиотрутих засобів) ; лікарям не була чітко зрозуміла ступінь пріоритетності завдань ; при масовому перевезенні поранених у міському транспорті, медична допомога не надавалася, не було передбачено чіткого плану розміщення постраждалих у різних лікарнях, що зумовило одночасне прибуття кількох груп поранених в один і той самий медичний заклад.

Здійснення планової евакуації також мало недоліки : оскільки первинний план було розроблено з тих міркувань, що заручники можуть бути поранені кулями або під час взриву, на місці не було жодного токсиколога, рятувальники і лікарі не одержали ніяких особливих інструкцій щодо заходів, які слід застосувати по відношенню до отруєних невідомим газом заручників. Уявляється вірогідним, що рятувальників і лікарів не було інформовано про застосування газу до того моменту, коли евакуацію було майже завершено, чим пояснюється той факт, що більшість евакуйованих постраждалих було розміщено на землі, на спині, що збільшило ризик удушення і загибелі звільнених заручників. Взагалі, важко зрозуміти, чому лікарям і рятувальникам не було надано інформацію про газ якнайшвидше, незадовго або негайно після застосування газу, через що евакуацію було проведено із запізненням, більшість знепритомнілих заручників продовжували зазнавати дії газу і були позбавлені медичної допомоги протягом години. Також, числені свідки пригадали нестачу протиотрути, складно було визначити, коли саме надавалася ця протиотрута і як саме відрізнити осіб, що її одержали, від тих, що не одержали.

Всі ці елементи в цілому вказують, що операцію по звільненню не було підготовлено з достатньою ретельністю, і що держава, таким чином, не дотрималася своїх обов'язків, які випливають із статті 2.

Висновок : порушення (одноголосно).

c) *Процедурна сторона* – Розслідування щодо операції по звільненню була явно неповним. Обсяги розслідування було відразу окреслено вузько, і виключали усяку можливість існування недбалості з боку посадових осіб. Навіть якщо особи, що проводили розслідування вивчили деякі питання стосовно планування і проведення операції по звільненню, числені факти

було приховано, а саме визначні для встановлення, чи мала місце недбалість. Насамперед, формула газу, що застосовувався, не було повідомлена, як і не повідомлялося, коли саме було прийнято рішення про застосування газу, і скільки часу мали офіційні особи, щоб визначити можливу побічну дію. Ці дані також неможливо було визначити на підставі робочих документів кризового осередку, оскільки, як стверджував уряд, їх було знищено. Зважаючи на те, що ці документи могли б стати джерелом основної інформації про планування і проведення операції звільнення, Суд вважає що їх безоглядне знищення неможливо виправдати. До того ж, особи, які проводили розслідування, не опитали усіх учасників кризового осередку, зокрема тих, які прийняли рішення про застосування і вирахування дози газу, а також інших свідків, а саме водіїв автобусів, жуналістів або осіб, які допомагали розміщувати капсули з газом. Не було встановлено іншу корисну інформацію : число лікарів, які чергували в день операції ; які попередні інструкції надавалися машинам швидкої допомоги і автобусам щодо місця доставлення постраждалих; чому евакуація розпочалася тільки через дві години після початку операції ; і скільки часу було необхідно, щоб заподіяти смерть терористів і знешкодити бомби. Нарешті, група осіб, що проводила розслідування, не була незалежною, оскільки до неї входили представники служб безпосередньо відповідальних за планування і проведення операції по звільненню. У загальному рахунку, розслідування можливості недбалості з боку посадових осіб у цій справі не було ні поглибленим, ні незалежним, а отже не було « ефективним ».

Висновок : порушення (одноголосно).

Стаття 41 : присудження кожному із заявників сум від 8 800 євро до 66 000 євро в якості компенсації за моральну шкоду.

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2012.

Офіційними мовами Європейського суду з прав людини є англійська та французька мови. Цей переклад підготовлено на замовлення і за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду і Суд також не несе відповідальності за його якість. Переклад можна завантажити з електронної бази рішень (HUDOC) Європейського Суду з прав людини (<http://hudoc.echr.coe.int>) або з будь-якої іншої бази, в якій його розміщено з дозволу Суду. Копіювання тексту перекладу допускається в некомерційних цілях за умови наведення повної назви справи, разом із вищенаведеним повідомленням про авторські права та посиланням на Цільовий фонд «Права людини». З питань, пов'язаних з наміром використати ту чи іншу частину цього перекладу в комерційних цілях, прохання звертатися за адресою publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is

intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int.